

Ю. О. Козенко, аспірант, викладач кафедри загальної теорії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ

ПРАВОВА ПОВЕДІНКА ОСОБИ ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СВІТЛІ НОВІТНІХ НАУКОВИХ СТУДІЙ ТА ФІЛОСОФЕМ

У статті розглянуто методи аналізу особи. Також автор аналізує мотивовану й ціннісно-орієнтовану поведінку, дає інформацію про її джерела. Описано соціально-економічну, трудову, підприємницьку, інноваційну поведінку тощо з погляду її юридичної значущості.

В статье рассмотрены методы анализа личности. Также автор анализирует мотивированное и ценностно-ориентированное поведение, дает информацию о ее источниках. Описано социально-экономическое, трудовое, предпринимательское, инновационное поведение и прочее с точки зрения его юридической значимости.

The author reviews methods for the analysis of personality. Also, the author examines motivated and value-oriented behaviour and provides information about its sources. The socio-economic, labor, business, innovative behavior and others are described from the point of view of it's meaning in the legal measure.

Ключові слова. Особа, поведінка особи, психологія, філософія, діяльність.

Вступ. Сучасна соціальна філософія ставить за мету за допомогою різних соціально-філософських підходів та методів знайти шляхи плюралістичного, толерантного тлумачення всіх явищ і подій у суспільстві й у житті окремої людини. Для цього вивчаються і досліджуються шляхи розвитку суспільства, сукупність його відносин, роль і місце в ньому людини. Людина – початок філософських роздумів, їх принцип і кінцевий результат [1, 10]. Як особистість вона органічно пов'язана з природним середовищем та суспільством і своєю діяльністю впливає на них, задовольняючи свої життєві потреби й інтереси.

© Ю. О. Козенко, 2011

Певний науковий інтерес до категорії “поведінка” проявили вже мислителі Давньої Греції. Демокрит, Сократ, Геракліт, Платон, Арістотель та інші філософи античності прагнули з'ясувати причини, що спонукають людину виявляти за конкретних умов ту чи іншу активність. Та лише в новітні часи ці дослідження піднесено на якісно вагомій рівень. Особливо відчутних результатів досягнуто в XIX ст., коли сформувалися такі галузеві науки, як психологія, соціологія, фізіологія й інші, у рамках яких і вивчалось це явище. Науковці оперували цією категорією кожен у своїй галузі, тому зміст категорії розкривався згідно з вимогами відповідної галузі знань. Дослідженню категорії “поведінка” в західній соціології присвятили праці М. Вебер, Т. Парсонс, Е. Дюркгейм, Дж. і Дж. Болдуїни, Дж. Хоманс, М. Хетчер, П. Блау, Г. Блумер та інші, котрі розглядали соціальну поведінку як основний елемент життєдіяльності соціуму. Психологічний напрямок проявився у працях Дж. Вотсона, З. Фрейда, Г. Маркузе, К. Юнга, А. Адлера, К. Хорні, В. Райха, Б. Скіннера, К. Лоренца, Р. Андрі, Е. Вілсона, К. Левіна, Дж. Міда, Т. Шибутані та інших. У Росії вивчення особливостей поведінки як явища започаткували фізіологи І. Павлов, І. Сеченов, О. Ухтомський та їх послідовники. Подальший поглиблений аналіз проблем, пов'язаних з поведінкою і діяльністю, знайшов продовження у працях філософів, психологів і суспільствознавців Л. Виготського, С. Рубінштейна, А. Леонтьєва, Б. Ананьєва, Г. Батищева, М. Кагана, М. Ярошевського, Н. Дубініна та багатьох інших.

У сучасних умовах дедалі більше зростає значення соціально-філософського осмислення розвитку особистості, її суспільної життєдіяльності, зокрема поведінки як одного з видів діяльності. Особливості та міждисциплінарний характер досліджуваної проблематики зумовлюють необхідність застосування комплексної методології, фундаментальних принципів і підходів соціально-гуманітарних наук. Важливі аналітичний, системний, інтегративний аналіз, порівняльний, або компоративний, метод [2, 333–341].

Постановка завдання. Мета даної статті полягає в розгляді поведінки людини як діяльності через соціально-філософську призму.

Результати дослідження. Філософія оцінює людину з огляду на її сутність, соціологія аналізує суспільно значущі аспекти її діяльності, соціальні функції як елементи суспільних відносин; соціальна психологія вивчає її як члена групи, а психологія – як системну якість, набуту в спілкуванні. Крім того, діяльність людини можна розглядати як певний спосіб мислення, поведінки та пристосування до довкілля [3, 159].

Діяльність невід'ємна від людини. Суттєвий аспект її дослідження знайшло відображення у філософських працях, де її розуміють як спосіб буття людини і як суспільно-історичний процес. Згідно з морфологічним аспектом аналізу діяльності, розглядаються складові її елементи і закони їх зв'язку, тобто структура цілого – потреби, мотиви, учинки, дії, функції тощо. Це дістало відображення і в теорії соціальної дії (М. Вебер, Ф. Знанецький, Т. Парсонс, Ю. Габермас) [4, 188].

За умов переходу до ринкового господарства особливо актуалізується дослідження мотивованої поведінки особи та соціально-професійних груп. Поведінку людини традиційно вивчають у рамках соціальної психології; щоправда, розпочалося це порівняно недавно – у рамках широкого “понятійного поля”, коли переважно змішували поняття “діяльність”, “активність”, “поведінка” тощо. Вичерпного спеціального соціально-філософського осмислення та наукового аналізу проблеми “поведінки” особи не було взагалі. Це – наслідок недостатньої розробки проблематики поведінки людини як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Поведінку можна розглядати як сукупність послідовних учинків або систему дій людини, як практичну, реальну або реалізовану дію, яка, передусім, є різновидом поведінки, осмисленим комплексом учинків [5, 85]. З філософського погляду, вона є процесом зміни станів певних істот, що відповідає їхній внутрішній природі як цілому, або здатністю біологічних індивідів певним чином “тримати” себе, надавати своїй взаємодії із середовищем сталих рис. Як осмислена людська характеристика, ця здатність до саморегуляції означає спосіб існування, активним чинником якого є усвідомлений волевияв самого суб’єкта.

У психології поведінка – це зовнішній вияв діяльності, система дій біологічного індивіда, спрямована на підтримання його існування, що виявляється в певній послідовності вчинків, цілеспрямованих дій. Відображаючи вищий рівень взаємодії цілісного організму з довкіллям, вона здійснюється як єдність психічних: спонукальних, регулювальних та відображальних чинників, що наближають або віддаляють організм від певних об’єктів, а також перетворюють їх [6, 52].

Джерело поведінки людини – потреби. Неодмінні її детермінанти – мотиви та цілі, що зумовлюються соціально-історичною практикою. В етиці це сукупність дій і вчинків протягом тривалого часу. Попри відносну тривалість, певну послідовність і сталість учинків, їх узгодженість між собою засвідчує лінію поведінки особи. У цьому, як правило, виявляються мотиви, що ними керується людина, маючи певні цілі у своїй діяльності. У праксеології, загальній теорії людської дії, свідомо спрямовану на досягнення якоїсь мети поведінку розуміють як діяльність. У політології вольова поведінка суб’єкта політики – теж діяльність.

Сучасна наука активно вивчає поведінку людей, їхні установки, ціннісні орієнтації, потреби й інтереси, а також умови, за яких здійснюється поведінка. Найчастіше поняття “поведінка” означає практичну, реальну або системну дію. Поведінка як сукупність послідовних учинків або система дій, в якій реалізуються людські якості та внутрішні покликання, спостерігається зовні. Категорії “поведінка” та “діяльність” відмінні, категорія “поведінка” є меншою, вужчою, ніж категорія “діяльність”, оскільки “діяльність” має – як реально, так і морально – перетворювальний характер, а тому не завжди піддається зовнішньому спостереженню [7, 67].

Поняття і терміни “поведінка” та “діяльність”, коли діяльність розглядають як систему поведінки, уживають в аналогічному розумінні. На думку російських і деяких українських учених, поведінка є формою діяльності, її зовнішнім аспектом [8, 7]. Вона завжди суспільно зумовлена і набирає характеристики свідомої, колективної, цілеспрямованої або цілепокладальної, довільної та суспільно-соціальної діяльності. На рівні суспільно-детермінованої діяльності людини термін “поведінка” означає також дії людини щодо суспільства, інших людей і предметного середовища, які розглядаються з боку їх регуляції суспільними нормами. Одиницями поведінки є вчинки, в яких формуються і водночас відображаються позиція особистості, її моральні переконання [6, 53].

У сучасних науках актуальним є досягнення мотивованої та ціннісно-орієнтованої людської поведінки, яка виступає своєрідною соціальною субстанцією процесів життєдіяльності людини в усіх сферах суспільного життя. Але достатньо чіткого й однозначного наукового підходу в цьому питанні поки що немає. Йдеться в основному про суспільну, культурну, соціальну, економічну, політичну поведінку та їх різновиди, але, як правило, не розглядаються критерії їх чіткої диференціації. Розрізняють, зокрема, соціально-економічну, трудову, підприємницьку, інноваційну поведінку тощо.

Суспільну поведінку можна трактувати як систему або сукупність таких взаємопов’язаних дій і вчинків особи, соціальних груп і спільнот у процесі життєдіяльності суспільства, котрі визначаються потребами, мотивами, інтересами, обов’язками та формами суспільного життя. Це – зовнішній вияв діяльності, в якій реалізуються внутрішні покликання, відтворюються фізичні, інтелектуальні та духовні особливості людини, розкриваються її позиція, місце та спосіб буття в суспільно-історичному процесі.

Соціальну поведінку інтерпретують як зовнішнє вираження діяльності, в якому виявляється конкретна позиція людини, її установка. Це – форма перетворення діяльності в реальну дію. Соціально-економічна поведінка, як вважають соціологи, становить систему пов’язаних між собою вчинків і дій, що їх виконують люди в соціальній та економічній сферах під впливом особистих і групових інтересів задля задоволення своїх потреб. Відображаючи суб’єктивний бік економічної діяльності, вона, як індивідуальна чи колективна поведінка людей, помітно впливає на наслідки цієї діяльності. Трудова поведінка – це комплекс доцільних індивідуальних і групових дій та вчинків, які визначають спрямованість та інтенсивність реалізації людського фактора у процесі трудової діяльності і є одним з різновидів соціальної поведінки, тобто процесу доцільної активності, що відповідає найбільш значущим інтересам і потребам людини, соціальної групи.

Необхідність виділення поняття “трудова поведінка” пояснюється тим, що людина або група, залучені в систему трудової діяльності, не є жорстким елементом функціональної системи, і між трудовими функціями, які відповідають її робочому місцю й особистісним здібностям і намірам, завжди існує

дистанція. Люди не виступають простими “виконавцями” певної виробничої функції, до того ж виконують її по-різному, відрізняються між собою здібностями, намірами, можливостями. Через це відмінність між “функціональним алгоритмом” відповідної трудової діяльності й особливостями поведінки людини або групи характеризує специфіку її трудової поведінки.

За соціологічним підходом трудова поведінка – це певний соціальний інститут. Адже кожній соціально-економічній системі відповідає певний тип трудової поведінки, у зв’язку з чим категорія “трудова поведінка” частково збігається з категорією “трудова мораль” як системою моральних вимог, норм, цінностей, яких дотримуються люди певного прошарку суспільства у процесі трудової діяльності. Тут важливо розрізнити специфіку трудової поведінки індивіда і групи. Трудова поведінка особи залежить від значної сукупності соціальних і психологічних чинників, таких як потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, установки, мотиви, стимули тощо. Вона свідомо регулює комплекс дій і вчинків працівника, пов’язаних із синхронізацією його професійних можливостей та інтересів із функціональним алгоритмом виробничого процесу [9, 307]. До речі, за своєю сутністю трудова поведінка особи – це сукупність соціально-функціональних дій і вчинків, визначених професійно-кваліфікаційними потребами, обов’язками і формами суспільно-виробничої діяльності. Вона є різновидом і формою суб’єктивної діяльності, комплексним виявом інтегрованих рис людини, її інтелектуальних, фізичних, морально-психічних і духовних особливостей.

У сфері виробництва та праці поведінка виступає суб’єктивною стороною трудової діяльності людини і визначається як спостережуваний діяльнісний вияв ставлення до своєї праці (у діях і вчинках) – до її умов, змісту й результату. Виходячи з того, що суть трудової поведінки людини полягає у створенні суспільно необхідного продукту, що, як результат, відображає економічну сторону її суб’єктивної діяльності задля забезпечення умов життєдіяльності людини та задоволення її потреб, слід зазначити, що трудова поведінка містить у собі як економічне, так і соціальне. У широкому розумінні вона збігається з соціально-економічною поведінкою.

Підприємницьку поведінку можна означити як форму соціально-трудової поведінки, в якій людина має можливість реалізувати особистий трудовий і творчий потенціал, приймати нестандартні рішення з метою досягнення високого соціально-економічного або морально-психологічного результату.

Інноваційна поведінка – така форма соціальної поведінки, в якій особа реалізує свою здатність і спрямованість на інновації та зміни, свою мету, пошук нового способу буття.

Деталізуючи деякі різновиди поведінки, слід зауважити, що сукупність їх складових компонентів, відповідного їм характеру суспільних відносин розкриває зміст і форму суспільного життя. Логічно визнати, що сукупність компонентів, або елементів, трудової (або підприємницької) поведінки особи, її трудової (або підприємницької) діяльності, суспільно-трудова (або підприємницька) відносин формує трудове (або підприємницьке) життя особи як різновид або форму трудової життєдіяльності суспільства. Тобто існує певна закономірність, за якою потреби, стимули, мотиви особи, а також суспільні потреби й інтереси зумовлюють певний тип її поведінки. Остання як система поведінкових комплексів учинків і дій детермінує відповідний вид діяльності та характер суспільних відносин, що в сукупності формує відповідний зміст, форму і вид суспільного життя. Логічно й те, що за сучасного рівня розвитку суспільства цей цілком закономірний зв’язок має зворотний характер: певний зміст, форма і вид суспільної життєдіяльності детермінує відповідний вид діяльності та суспільних відносин, що, своєю чергою, формує поведінку особи.

Висновки. Аналіз і дослідження поведінки як комплексу дій і вчинків, вияву та форми діяльності, яка передусім є категорією соціальної філософії і включає мету, засіб, результат і форму самого процесу діяльності, дають підстави розглядати поведінку особи як соціально-філософську категорію. Її сутнісний зміст на сучасному етапі трансформації суспільства розкривається через такі категорії й поняття, як “людина”, “соціум”, “діяльність”, “суспільні” і “виробничі відносини”, “суспільне життя”, “особистість” тощо. Свідома, цілеспрямовано сформована активна поведінка людини як діяльність є запорукою ефективних, доцільних змін життєдіяльності сучасного українського суспільства.

Література

1. Соціальна філософія : короткий енциклопедичний словник / за заг. ред. В. П. Андрущенко, М. І. Горлача та ін. – К. ; Х. : Рубікон, 1997. – 379 с.
2. Гарасимів Т. З. Соціально-філософське дослідження гуманітарної проблематики людини / Т. З. Гарасимів // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – Вип. 4. – С. 333–341.
3. Соціально-політичний словник-довідник / за ред. проф. М. П. Іщенка – Черкаси : Відлуння, 1999. – 170 с.
4. Філософія політики : короткий енциклопедичний словник / [авт.-упоряд.: В. П. Андрущенко та ін.]. – К. : Знання України, 2002. – 210 с.
5. Щепанский Я. Элементарные понятия социологии / Я. Щепанский. – М. : Норма, 1969. – 285 с.
6. Спивак В. А. Организационное поведение и управление персоналом / Спивак В. А. – СПб. : Правекс, 2000. – 420 с.

7. Социальная психология : краткий очерк / под общ. ред. Г. П. Предвечного и Ю. А. Шерковина. – М. : Политиздат, 1975. – 267 с.

8. Пилипенко В. Е. Социальная регуляция трудового поведения (социологический анализ) / Пилипенко В. Е. – К. : ИнЮре, 1993. – 267 с.

9. Соціологія : короткий соціологічний словник / за заг. ред. В. І. Воловича. – К. : Український центр духовної культури, 1998. – 143 с.